

ASPECTE PRAGMATICE ÎN ABORDAREA TEXTULUI LITERAR ȘI NONLITERAR

Vera Zdraguș, lector superior, Universitatea de Stat din Tiraspol

Abstract: The article deals with some interactive ways of interpreting the literary/non-literary texts. It points out the peculiarities of these texts and their impact on the development of the readers' critical thinking as well as some reading strategies that lead to the identification and interpretation of certain dimension components specific for the literary text.

Key words: *text, literary/non literary texts, reading mechanisms, reader's critical thinking, discourse, coherence, comprehension, interpretation.*

Orice text este o negociere subtilă între necesitatea de a fi înțeles și cea de a fi neînțeles, de a fi cooperativ și de a destabiliza într-un fel sau altul automatismele lecturii. Opera este deci un volum complex de parcurs în orice sens(1). Conceptul de text este caracterizat printr-o însumare de trăsături.

Textul literar ca obiect didactic poate fi considerat o secvență lingvistică scrisă sau vorbită, care formează o unitate comunicațională. Fiind o noțiune foarte cuprinzătoare, ea include, practic, orice mesaj verbal – un articol de ziar, o conversație între două sau mai multe persoane, un poem, un roman, un studiu științific, un discurs parlamentar, un interviu etc. Există mai multe tipuri de texte: texte orale (a căror genază este concomitentă cu performarea/rostirea lor), texte scrise (cele literare, note, manuscrise, articole etc.), texte narrative (caracterizate prin construcții enunțiative și conectori temporali), texte descriptive (caracterizate prin conectori adverbiali și adjectivali-pronominali), texte poetice (repetiții, simetrii, topică specifică, limbaj poetic), texte dialogate (caracterizate prin succesiunea întrebare-răspuns, schimbul de replici) etc. Pentru ca un text să reprezinte un tot unitar, el trebuie să satisfacă două condiții esențiale: condiția de coerență și cea de coeziune.

Distincția cea mai des operată în interiorul noțiunii de text este cea de text literar și text nonliterar. Textul literar se suprapune conceptului de operă literară:

- este o modalitate de cunoaștere subiectivă a realității obiectiv/umană,
- are subtext emoțional și valoare estetică,
- limbajul artistic (al literaturii artistice), spre deosebire de cel tehnic, publicistic, administrativ, academic etc., îi lasă scriitorului o libertate deplină față de

normele limbii; teoretic, el poate folosi, într-un text, toate formele de manifestare ale limbii: neologismele, limbajul regional, popular, argotic etc.;

- limbajul artistic, specific textului literar, se constituie într-un cod specific, reprezentat printr-o suită de mijloace poetice și retorice precum repetiția, enumerația, interogația, exclamația, inversiunea etc.;
- compoziția, elementele formal-prozodice poartă amprenta individualității artistice;
- textul literar se adresează, în primul rând, afectivității și sensibilității, fără intenția de a informa;
- operează cu sensurile conotative ale cuvintelor, cu imagini artistice, are o topică subiectivă.

Cu toate acestea, textul literar este și el o formă de comunicare, un mesaj. Dacă poetul, permițându-și toate libertățile față de normele limbii, nu comunică nimic (o stare, o atitudine, o trăire, o idee etc.), limbajul/textul rămâne o simplă gratuitate.

Textul nonliterar:

- are scopul de a informa, de a convinge, de a amuza, de a explica, de a sensibiliza etc., folosind în acest sens un limbaj adecvat intențiilor vorbitorului: cu mărci specifice captării atenției, menținerii interesului, cu forme lingvistice accesibile majorității cititorilor/ascultătorilor, cu o prezentare grafică atractivă, astfel încât să poată trezi interesul receptorului;
- se referă, în general, la aspecte din realitate, prezentate fără intervenția ficțiunii, în limitele obiectivității și ale spiritului practic;
- este formulat clar, fără ambiguități, iar textul propriu-zis este de multe ori însoțit de imagini grafice (mijloace de atenționare, fotocopii, fundaluri colorate, prim-planuri etc.), astfel încât să impresioneze ochiul, să atragă și să convingă, să faciliteze obținerea rapidă a informației dorite, chiar și pentru necunoscătorii domeniului dat. Tot din aceste considerente, anumite elemente legate de formă, culoare, loc de plasare a informației etc. vor rămâne aceleași pentru mai multe texte dintr-o serie.

Modificarea de statut a textului literar este însoțită de o nouă perspectivă asupra procesului lecturii. Sub influența teoriilor cognitiviste, capacitatea de a înțelege un text nu mai este determinată doar de gradul de stăpânire a limbii, ci și de întreaga structură cognitivă a celui care citește (sintagma „structură cognitivă” desemnează sistemul de cunoștințe organizate în categorii de concepte sau reprezintă, în alți termeni, teoria despre lume a subiectului). Efectele concrete ale acestei perspective s-au lăsat văzute în formularea unor strategii de comprehensiune, strategii de apropiere a conținutului textelor.

Textul literar, ca obiect didactic, comportă elemente disciplinare și transdisciplinare (fonetică și lexicologie, morfologie, sintaxă, stilistică, teorie literară, psihologie, pedagogie, sociologie). Acest fapt necesită tălmăcirea textului la diferite niveluri interdependente și interacționale: epic, lingvistic și estetic. Importanța alegerii textelor și a strategiilor de selecție vizează diversitatea structurilor textuale și proporția corectă literar-non-literar, diversitatea tematică, valoarea formativă a temelor și consonanța lor cu orizontul de așteptare al studenților, calitățile lingvistice și formale ale textelor, precum și nivelul de lizibilitate.

Receptarea textului literar înseamnă nu numai sensibilizarea față de universul operei, ci și conștientizarea emoțiilor, înseamnă interpretarea și motivarea impresiilor produse de ea. Asimilarea unor strategii de lectură capabile să transforme studentul în cititor autonom – orientare specificată în obiectivele de referință, structurate în funcție de două mize distincte (5).

a) identificarea unor componente și dimensiuni specifice textului literar și interpretarea lor (ex.: studentul va fi capabil să recunoască modalitățile specifice de organizare a textului epic, să interpreteze un text literar făcând corelații între nivelurile lexical, morfologic și semantic);

b) exprimarea unor sentimente și atitudini legate de problematica textului (ex.: studentul va fi capabil să identifice valorile etice și culturale într-un text, exprimându-și impresiile și preferințele).

În cadrul lor se situează orientările ce descriu câmpuri teoretice (poetica, retorica, semiotica, pragmatica), orientările ce descriu aspecte generice (teoria genurilor, prozodia, naratologia) și direcțiile ce trasează parcursuri selective (stilistica, tematica, intertextualitatea).

Calitatea interpretării este determinată de acuratețea comprehensiunii, fapt ce explică numărul mare al strategiilor și importanța lor. Aceste strategii vizează fie prima lectură, fie activitățile ce urmează primei lecturi.

Prima lectură studenții o pot realiza cu voce tare, integral sau pe fragmente. Există și varianta lecturii silențioase, dirijate sau nedirijate. Orientarea lecturii se poate face indirect, prin explicație, sau direct, prin formularea unor sarcini precum:

Citiți textul cu intenția de a-l povesti ulterior / de a formula tema textului.

Lectura nedirijată poate fi pregătită printr-o invitație la lectură, de genul:

Citește textul. Nu te opri la cuvintele necunoscute. Călătorește liber în lumea lui, încearcă s-o vezi / sa afli ce se întâmplă

Modalitățile de verificare a înțelegerii textului după prima lectură sunt numeroase:

- a) exercițiile de completare a spațiilor albe;
- b) chestionarele focalizate pe conținut;
- c) exercițiile cu variante multiple;
- d) exercițiile de tipul „adevărat/fals”.

Toate acestea urmăresc verificarea primului nivel al înțelegerii și presupun „comprimarea” textului, reducerea lui la problematica și articulațiile majore ale conținutului.

Ex:

- | *Întâmplarea are loc...*
- | *Eroul central este...*
- | *Evenimentele sunt declanșate de ...*
- | *Evenimentele sunt următoarele...*
- | *În final eroul...”.*

Există și alte tehnici de comprimare, ce presupun relectura, precum:

I a) identificarea ideilor principale și efectuarea rezumatului, procedee specifice epicului și dramaticului;

I b) identificarea cuvintelor cheie și a câmpurilor semantice, procedee specifice liricului.

Relectura poate fi condusă și spre activități de „reconstituire” a textului, de redare a tuturor secvențelor lui. Prezența unei asemenea etape este extrem de importantă și poate fi realizată:

I a) printr-un dialog ce urmărește aprofundarea fiecărei secvențe din perspectiva conținutului și a modalității reprezentării (ex.: Ce prezintă primul aliniat / primul tablou / prima strofa? Cum este prezentat? De ce credeți că scriitorul a ales această modalitate de prezentare? Textul „Demain dès l’aube” de Victor Hugo),

I b) rearanjarea textului și justificarea modalității de rescriere.

În didactică interpretarea este identificată, adeseori, cu relectura realizată din perspectiva categoriilor de teorie literară cunoscute de student și aceasta este una din dimensiunile lecturii critice, care presupune obiectul experienței estetice și cadrarea ei prin intermediul unor repere construite de științele literaturii. Interpretarea nu se reduce la analiza literară, ci o continuă și îi dă sens. Una din ariile interpretării este regruparea semnelor. Dintre tehnicile de regrupare a semnelor amintim de structurarea câmpurilor lexicale și rearanjarea textului. În aceeași serie se poate înscrie harta personajelor. Prima strategie presupune reprezentarea grafică a personajelor și a relațiilor dintre ele, cea de-a doua constă în selectarea a două constante. Ex:

a) *selectați descrierea legăturilor lui Joziane cu membrii familiei:*

b) *selectați fragmentele ce reflectă probele prin care trece Danielle-Caille (Paul –Vialar);*

Toate aceste tehnici pot fi orientate diferit: înspre aprofundarea înțelegerii sau înspre interpretare. Două strategii pot fi utilizate pentru acest aspect: prima poartă un nume explicit și poetic în același timp – „rostirea nerostitului”. Una dintre sarcinile de lucru propuse sunt:

- *scrieți ceea ce gândesc personajele și nu spun;*
- *exprimați ceea ce gândesc celelalte personaje despre erou;*
- *scrieți ceea ce ar trebui să gândească cititorul.*

A doua strategie este numită „Interogarea autorului” și este orientată spre ceea ce textul nu spune sau spune incomplet. Ex:

1. Ce sens atribuiți expresiei „le petit Lambert”, „le trouble Lambert”?
2. Ce semnificație atribuiți faptului că Danielle-Caille are nevoie, pentru a-și salva copii, de un ajutor mult mai mare decât contractul de asigurare?
3. Cum interpretați secvența din fragmentul: „*Oui, Oui, En voyant ce couple, j’ai enfin compris que la douceur et la tendresse ont quelque chose de mâle*” Henri Barbusse (Premier Amour).

Strategiile de interpretare pot fi prelungite prin secvențe ce vizează producerea de „text împotriva textului”. Asemenea activități presupun, prin comparație cu demersurile interpretative, o și mai mare distanță față de text, exprimată prin: redactarea unor parodii, a unor extensii ale textului: (ex.: imaginați-vă viața lui Joziane-mamă, (Christiane Rochefort)

sau prin rescrierea unor fragmente: (ex.: rescrieți descrierea „morii” din textul „Le Secret de maître Cornille” Alphonse Daudet, adăugând câteva detalii noi).

Interpretarea este forma de zbor a înțelegerii textului, forma prin care studiul textului depășește conținutul istoriei, este descifrarea tehnicilor prin care istoria este pusă în scenă. Interpretarea urmărește conturarea unor semnificații posibile, referitoare la unele semne ale textului și/sau la textul în întregime. De aceea a interpreta înseamnă a corela secvența introductivă cu cea finală, a citi începutul textului din perspectiva ultimelor rânduri; înseamnă a conferi sens și ordine probelor prin care trec eroii (6).

Condiția interpretării o reprezintă citirea textului și înțelegerea corectă a sensului său literal. Din acest motiv se pledează pentru evitarea, pe cât posibil, a lecturii fragmentelor.

Pentru a exemplifica acest tip de demers prezint trei serii de întrebări formulate în baza textului *La Caille*, Paul Vialar. Primul șir vizează verificarea modului în care s-a realizat comprehensiunea textului, cel de-al doilea conduce spre interpretare:

I. Întrebări de verificare a comprehensiunii:

- I Despre ce se vorbește în text?
- I Unde se petrece acțiunea? (pronunțați-vă asupra personajelor).
- I Cum reacționează Danielle-Caille față de decizia tatălui?
- I Ce atitudine are Jean ?
- I Cum a fost viața de mamă a lui Danielle?
- I De câte ori se sacrifică Danielle? De ce?
- I Cum caracterizați comportamentul tatălui M. de Bolestac și al soțului ei – Carrier?

2. Întrebări interpretative:

- I Cu ce sentiment sau stare de suflet rămâneți în urma lecturii acestui text? Cine este naratorul ales de autor?
- I Cum este prezentată în text atitudinea naratorului față de M. de Bolestac și administratorul Carrier?
- I Cum interpretați decizia lui Danielle de a se căsători pentru a avea măcar copii?
- I Care este rolul circumstanțelor sociale în destinul lui Danielle?
- I Există asemănări între –caille –prepeliță, și Danielle-caille? În ce constau ele?
- I Cum este reflectat actul generozității sufletești în acest text?
- I Cum a găsit Danielle-Caille soluția problemei sale, ce părere aveți?

3. Alt șir de întrebări și sarcini:

- I Care dintre pozițiile scriitorului sunt prezente în text?
- I Cine vorbește sau controlează narațiunea?
- I Natura experiențelor descrise de scriitor.
- I Ritmul, structura, logica pasajelor.
- I Relevarea unor gânduri, idei, sentimente preferate de autor.
- I Care este distanța scriitorului față de cititor?
- I Cine sunt intermediari între scriitor și cititor?
- I Ce reacții putem releva citind două versiuni/variante ale aceluiași text?
- I În ce situații restrângem limbajul interior al imaginilor de lectură pentru a utiliza limbajul scris sau oral?

Gradul de dificultate al redactării unui text este mare și pretinde timp îndelungat. Ceea ce se poate însă realiza în primii pași este pregătirea sistematică a unei astfel de abordări, pregătire ce se poate concretiza în sarcini orientate uni-direcțional: spre instanța narativă, acțiune, personaje.

Sarcinile de lucru secvențiale nu exclud însă o sinteză a tuturor aspectelor pentru care discutarea unui text le presupune și pe care activitatea în clasă le sugerează. Un astfel de plan poate fi prezentat ca agendă deschisă la începutul orelor de studiere a unui text sau ca schemă recapitulativă. Prezența acestei sinteze este extrem de importantă pentru a învăța ochiul cu perspectivele globale și permite evidențierea unor constante ale abordării textelor. Aceste constante se pot transforma, cu timpul, în grile de lectură operaționale, cu condiția ca prezența lor să fie subliniată și repetată.

Abordarea strategiilor, metodelor, tehnicilor și procedurilor pe care un profesor/student le utilizează în activitatea sa este pe cât de complexă, pe atât de greu de sintetizat.

Lectura textului nu se poate opri la nivelul analizei ficțiunii și reprezentării, ci trebuie continuată prin secvențe interpretative, secvențe ce vor avea punctul de plecare în reunirea semnelor textului.

BIBLIOGRAFIE:

1. Bremond Claude, *Logica povestirii*, Editura Univers, 1981, Vol. I.
2. Dufays J. L. et alli, *Pour une lecture littéraire, Approches historique et theorique, Propositions pour la clmi frangais*. Bruxelles, De Boeck-Duculot, 1996, p. 24.
3. Dumortier J. L., Plazanet Fr., *Pour le récit*, Paris, Louvain-la-Neuve, De Boeck-Duculot, 1990, p. 9-18.
4. Ricoeur P., *Temps et récit*, voi. I, Paris, Seuil, 1983, p. 17.
5. Comaire C., *Le point sur la lecture*, Paris, CU International, 1999, cap. *La place de la lecture dans quelques aproches*, p. 3-11.
6. Weiss Isabel, *L'Interprétation*, Ellipses, Paris, 2002.